

## Формування комунікативної компетентності особистості як основна проблема сучасної лінгводидактики

У статті розглянуто актуальність проблеми формування комунікативної компетентності учнів в умовах особистісно орієнтованого навчання. Зазначено основне завдання лінгводидактики. Визначено смислове навантаження понять «компетентність» й «комунікативна компетентність»; здійснено теоретичний аналіз цих категорій. Розкрито деякі психолого-педагогічні умови формування комунікативної компетентності учнів у процесі навчання предметів мовно-літературного циклу. Автор подає рекомендації і вказує на метапредметні результати формування комунікативної компетентності учнів. Окреслено потенційні можливості навчального матеріалу для розвитку мовленнєвої особистості засобами діалогу, уміння працювати в групі з виконанням різних соціальних ролей, презентувати й обстоювати свої погляди і переконання, вести дискусію, що сприятиме активному входженню учня у соціально-професійне середовище.

**Ключові слова:** компетентність, комунікативна компетентність, лінгводидактика, спілкування, учень, особистість.

**Постановка наукової проблеми та її значення.** Останніми десятиліттями, в світлі ідеї гуманізації освіти, міцнішає особистісно орієнтований підхід до з'ясування суті змісту освіти, за якого винятковою цінністю постає людина, а не пропонований їй до засвоєння набір знань. Освіту слід розглядати як процес і результат розвитку особистості засобами науково організованого навчання й виховання. У такий спосіб ефективніше задовольнятимуться як освітні, так і духовні, культурні й життєві потреби особистості. Відтак, гуманне ставлення до будь-якої людини братиметься за пріоритет, що відкриватиме нові шляхи і можливості для особистісної самореалізації у сучасному полікультурно-глобалізованому освітньому просторі.

З погляду лінгводидактики особистісно орієнтований підхід перестає бути формалізованим, адже процес формування комунікативної компетентності особистості як мета і освітній результат самої лінгводидактики лише окреслює суб'єкт-суб'єктні навчальні взаємини, даючи свободу виходу цих суб'єктів із системи підпорядкування (чи навіть протистояння). Звісно, лінгводидактика передбачає співпрацю і потребує її, що можна брати за рівнозначне стратегії і тактиці формування комунікативної компетентності особистості. Саме в цьому полягає суголосність мети й освітнього результату сучасної лінгводидактики новітньому розумінню сутності освіти. Людський чинник у суб'єкт-суб'єктному навчанні, «олюднення» знань за всіма освітніми галузями, аксіологічне переосмислення педагогічного процесу однозначно *вказують на потребу* формувати всебічно розвинену особистість учнів, розкривати їхні творчі потенції *і вимагають цього*. Особистісно орієнтована освіта не може бути іншою, адже водночас зі здобуттям знань особистість розвивається завдяки різним засобам навчальних предметів, а в нашому контексті – за допомогою мови і мовлення.

Мовна освіта як мета, процес і результат, за Загальноєвропейськими Рекомендаціями з мовної освіти, має формувати освічену й творчу особистість, котра вміє використовувати здобуті знання в професійних ситуаціях, розуміє, що вдосконалення культури спілкування (особливо – за умов полікультурного суспільства та з огляду на діалог культур) задіює процеси самопізнання, збуджує самоактуалізацію, спрямовує самореалізацію в русло інтеграції, викликаній новітнім інтелектуально-освітнім і науково-технологічним середовищем.

Саме такою наукою, що спрямована не лише на засвоєння знань, а й на формування мовної особистості є лінгводидактика як загальна теорія навчання мови, яка інтегрує і лінгвістику, і дидактику.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Для лінгводидактики мова є не лише

предметом вивчення, а й засобом навчання. У нашому дослідженні мову ми розглядаємо як засіб формування комунікативної компетентності особистості. «Методика навчання мови (лінгводидактика), крім педагогіки (дидактики), тісно пов'язана з мовознавством (соціолінгвістикою, діалектологією) та психологією, спирається на них. <...> Психологія сприяє визначенню умов сприймання, засвоєння та відтворення учнями матеріалу, що вивчається, розвитку в них засобами мови як навчального предмета уваги, пам'яті, волі та інших якостей, дуже важливих у навчанні [1, с. 10]».

Проблемі вивчення комунікативної компетентності присвячено роботи низки психологів і педагогів (Берн Е., Гордон Т., Грайс П., Жукова Ю., Кан-Калік В., Ковальова Г., Леонт'єв О. М., Міккін Х., Мудрик А., Петровська Л., Родигіна І., Сидоренко Е., Шелехова Г., Яценко Т. та ін.). Дослідження комунікативної компетентності частіше пов'язуються з вивченням комунікативної культури як складової психологічної культури (Бодальов А., Воронова Р., Дьоміна Л., Колмогорова Л., Лук'янова З., Семікін В. та ін.). Важливість проблеми формування в людини комунікативної компетентності також розглядається в багатьох розвідках (Амонашвілі Ш., Анан'єв Б., Андреева Г., Бутенко Н., Давидов В., Ємельянов Ю., Леонт'єв О. М., Немов Р., Ніколаєв Г., Підласий І., Шитова І., Яковлева Л. та ін.).

Педагогічна категорія «комунікативна компетентність» у науковій літературі розглядалася, здебільшого, звужено, тобто – як така, що є важливою складовою процесу вивчення іноземних мов, а також у рамках засвоєння норм і правил (культури) рідної мови в дошкільному або молодшому шкільному віці. Зазначеним підходам присвятили свої праці такі вчені, як П. Богущ, О. Мостова, І. Шитова. Інші дослідники, наприклад, Е. Божович і Е. Шеїна, вважають ключовою темою за визначення змісту комунікативної компетентності розуміння партнера по спілкуванню.

**Мета статті** – проаналізувати особливості формування комунікативної компетентності особистості; визначити найбільш ефективні форми організації навчальної діяльності учнів на уроці і способи формування комунікативної компетентності в учнів.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. **Компетентність** ми визначаємо як інтегративну особистісну якість, що формується у процесі соціалізації і дає змогу людині швидко й адекватно адаптуватися в суспільстві й ефективно взаємодіяти з соціальним оточенням.

Ефективна взаємодія з соціальним оточенням неможлива поза спілкуванням. Спілкування є необхідною умовою життєдіяльності людини, без якої неможливе повноцінне формування не лише окремих психічних функцій, процесів і властивостей, а й особистості в цілому. Реальність і необхідність спілкування визначена спільною діяльністю: щоб жити, люди змушені взаємодіяти. Феномен дітей-мауглі спонукає до висновку, що, починаючи з нуля, необхідно пройти довгий шлях розвитку, щоб стати людиною у повному сенсі цього слова. Тобто, для того щоб стати людиною, дитина від народження має жити серед людей. Людина з моменту народження спілкується з іншими людьми, але подекуди люди, які мають значні досягнення у пізнанні матеріального світу, є безпорадними у сфері спілкування, тому слід вивчати правила взаємодії з людьми, щоб стати соціально спроможним членом суспільства. Тобто, спілкування ефективно лише тоді, коли люди, які взаємодіють одне з одним, компетентні в певному випадку.

Отже, постає необхідність так формувати комунікативну компетентність, щоб удосконалювались уміння вибудовувати стосунки з оточенням, тримати слово перед аудиторією, розвивалися навички виголошувати свої думки, оприлюднювати свої погляди й переконання.

Необхідність у спілкуванні може бути викликана різними потребами: бажанням компенсувати внутрішнє напруження чи зняти занепокоєння; почути схвальну думку про свої дії; отримати або уточнити своє уявлення про іншу людину, про її здібності; активно

вплинути на думку іншої людини, змінити її погляди, переконання; виявити стурбованість щодо проблем іншого; презентувати себе як особистість тощо. З огляду на зазначене, ми погоджуємося з Н. Лавриченко, котра визначає компетентність особистості як психолого-соціальну якість, «яка означає силу і впевненість, джерелом яких є відчуття власної успішності і корисності. Компетентність сприяє усвідомленню особистістю власної здатності ефективно взаємодіяти з оточенням» [4, с. 434].

Комунікативна компетентність характеризується низкою здатностей людини, що виявляються у швидкості, глибині й міцності оволодіння засобами і прийомами мовленнєвої діяльності, а саме: уміння слухати, сприймати і відтворювати (усно й письмово) інформацію; вести діалог; брати участь у дискусіях; вести перемовини; переконувати і відстоювати свої погляди.

Для учнів, які є суб'єктами навчально-виховного процесу, важливо вміти діяти, долати сором'язливість, скоригувати свої вчинки відповідно до дій оточення, прагнути до досягнення певних результатів своєї діяльності. Становлення суб'єкта навчально-виховної діяльності пов'язано з формуванням пізнавальних і соціальних мотивів, якому ефективно сприяють саме знання про людину. Ці мотиви повинні мати не вузько-індивідуалістську, егоїстичну, а соціальну спрямованість, що й є загальною культурою людини, яка «визначається не її входженням у певне середовище – це результат виховання та ступеня традиційності; не її ознайомленням з набором художніх творів – це результат підготовки й ознака місця в соціальній ієрархії, а тим, чи в змозі людина, зіткнувшись з незнайомим їй явищем, поставити його поряд з іншими або визнати унікальним, не спокуситися обізвати чужим (що, з точки зору комуніальної, належить до знищення) або вважати безглуздим і некорисним... – і відторгнути» [5, с. 40].

У навчальних програмах у межах соціокультурної змістової лінії (рівень стандарту) пропонуються орієнтовані теми з розвитку мовлення. З огляду на формування комунікативної компетентності учня, заслуговують на увагу такі теми, як «Загальнолюдські цінності», «Роль мови у формуванні особистості», «Дружба. Любов. Сім'я», «Культура сімейних взаємин». У зв'язку з цим хотілося б запропонувати тему, яка у поєднанні з засвоєнням системи знань про людину, сприятиме формуванню комунікативної компетентності. Це може бути тема «Яка ти людина» з питаннями для обговорення: «Що спільного між духом, душею і тілом?», «Що таке свідомість?», «Що означає світла душа, чиста, добра, темна, зла?», «Від чого буває людині добре: від хороших думок чи від злих?», «Чим саме людина відрізняється від тварин?», «Чи перебуває нині людство в гармонії?», «На вашу думку, чи реагує Земля на наш психологічний стан?», «Як допомогти собі і Землі?».

Мотивація навчання, як відомо, має вирішальне значення в його здійсненні. О. М. Леонт'єв розглядає мотивацію як внутрішню пружину дії, як складний механізм, який співвідносить вплив зовнішніх для особистості чинників з внутрішніми властивостями людини, як спрямовану спонуку і регулятор дії, як сукупність спонукань. В організації інтерактивної діяльності мотиваційний компонент має вирішальне значення, адже збуджуються внутрішні пізнавальні мотиви. Відтак, продуктивні інтеракції, маючи здатність збуджувати внутрішні пізнавальні сили, мотивувати, спонукають до подальшої пошукової діяльності, пов'язаної з пізнанням інших людей і себе.

Формування комунікативної компетентності вимагає переорієнтації вчителя на особистісно-діяльнісну модель взаємодії з учнями. Це передбачає: активне залучення самого учня до пошукової навчально-пізнавальної діяльності, організованої на основі внутрішньої мотивації, організацію спільної діяльності, партнерських стосунків учителів і учнів; забезпечення діалогового спілкування не лише між учителями й учнями, а й між самими учнями в процесі здобування нових знань [6].

Оцінюючи літературний твір, будь-яку історичну ситуацію, учень має дати критичну оцінку події, що описана в підручнику, і за допомогою методу ведення дискурсу, учитель як основний суб'єкт і носій суспільно важливих цінностей має спрямувати учнів на усвідомлення таких норм поведінки, що мають бути закладені в основу формування громадянина. Спілкування є сферою, де соціальне переходить в особистісне і особистісне стає соціальним, де відбувається обмін індивідуальними ціннісно-смысловими відмінностями [2].

Саме метод дискурсу надає можливість обміну індивідуальними ціннісно-смысловими відмінностями. Цей метод розв'язує різні внутрішньоособистісні проблеми учня, дає можливість для пошуку і зміцнення позитивних еталонів у комунікативній поведінці стосовно себе. Дискусійні методи розвивають уміння слухати, суб'єктивну активність, доводять, що більшість проблем мають кілька варіантів розв'язання, спонукають до аргументації своїх ідей, задовольняють потребу в самоповазі.

Темою дискусійного обговорення може стати будь-яка віртуальна подія. Тож чому тоді вчителів не використати можливість спонукати до переосмисленого перегляду фільмів і водночас творчого переказу певної побаченої події? Після перегляду відео можна організувати цілком ефективну з погляду навчання дискусію, адже одні й ті самі події викликають у людей не обов'язково однакові реакції, а тому спостерігатимуться відмінності у процесі осмислення побаченого і пережитого. Одним з таких фільмів, що «зачіпають за живе», є картина Кіри Муратової «Мелодія для шарманки». Ця стрічка викликає роздуми про те, хто ми є і чому ми буваємо байдужими? Це наблизить навчальний предмет до особистості учня, зробить знання справді необхідними і особистісними.

Отже, перед учителем постає необхідність створити умови, які сприяли б формуванню в учнів комунікативної компетентності. Тож одним із головних завдань учителя є мотивування учнів проявляти ініціативу й самостійність. Він створює умови, розвивальне середовище, за якого уможливується розвиток інтелектуальних і комунікативних здібностей учнів: вступати в контакт з будь-яким співрозмовником; підтримувати контакт у спілкуванні, дотримуючись норм і правил спілкування; слухати співрозмовника з повагою і терпимістю до чужої думки; висловлюватися, аргументувати і в культурній формі відстоювати свої погляди; стимулювати співрозмовника до продовження спілкування; грамотно розв'язувати конфлікти у спілкуванні; змінювати за потреби свою мовну поведінку; оцінювати успішність ситуації спілкування; коректно завершувати ситуацію спілкування.

Звісно, розвиток інтелектуальних умінь і навичок вимагає особливої уваги і терпіння, адже, як вважає Л. Виготський, на вчителя покладаються функції консультанта, порадника, організатора й лідера пізнавального процесу, натомість учень одержує структуроване і дозоване в часі навчальне завдання, необхідні засоби для його успішного виконання і стає особисто відповідальним за хід і результати роботи [3, с. 233].

Навчальний матеріал має містити інформаційно-пізнавальні суперечності або створювати умови для виникнення їх за сприймання цього матеріалу учнями з певною підготовкою. Можливості навчального матеріалу можуть, однак, залишитися нереалізованими, якщо під час його вивчення не буде враховано необхідність з'ясувати інформаційно-пізнавальні суперечності. Так, якщо вчитель, запобігаючи сумнівам і різним думкам учнів, детально пояснить зміст виучуваного, то для створення пошукових ситуацій не залишиться жодної підстави.

З огляду на викладене, зазначимо, що формування комунікативної компетентності можливе за умови моделювання у навчальному процесі типових ситуацій реального спілкування, які виникають у різних сферах життя і стосуються різноманітних тем.

**Висновки та перспективи подальшого дослідження.** Навчальна діяльність учнів має організовуватись у такий спосіб, щоб вони виконували мотивовані дії з мовним матеріалом для розв'язання комунікативних завдань, які спрямовані на досягнення

навчальних цілей і задоволення прагнень вільно спілкуватися, що є умовою формування комунікативної компетентності особистості. Це дасть змогу оволодівати засобами самопізнання, самотворення, самореалізації, створюватиме умови для активного залучення до громадянської культури, формуватиме поняття про суспільство і державу, демократичні й гуманістичні цінності, моральні й правові норми.

Серед іншого, за результатами дослідження, ми дійшли думки про важливість формувати комунікативну компетентність ще й тому, що це може дати метапредметні результати: розвиватимуться вміння сприймати, переробляти й подавати інформацію в словесних, образних, символічній формах, аналізувати й переробляти здобуту інформацію відповідно до поставлених завдань, виділяти основний зміст прочитаного тексту, знаходити в ньому відповіді на поставлені запитання, а також вільно викладати їх; набуватиметься досвід самостійного пошуку, аналізу й добору інформації з використанням різних джерел і нових інформаційних технологій для розв'язання пізнавальних завдань; удосконалюватимуться монологічне й діалогічне мовлення, уміння висловлювати свої думки й здатність вислухати співрозмовника, зрозуміти його погляди, визнавати право іншої людини на свою думку; засвоюватимуться прийоми дій у нестандартних ситуаціях, відбуватиметься оволодіння евристичними методами й методами розв'язання проблем; формуватимуться вміння працювати в групі з виконанням різних соціальних ролей, презентувати й обстоювати свої погляди і переконання, вести дискусію тощо.

Перспективи подальшого дослідження лежать у площині метапредметності, яка забезпечується єдністю інваріантної і варіативної складових змісту освіти.

#### **Джерела та література**

1. Біляєв О. М. Лінгводидактика рідної мови: Навчально-методичний посібник / О. М. Біляєв. – К. : Генеза, 2005. – 180 с.
2. Васківська Г. О. Формування ціннісно-сміслових орієнтацій учнів старшої школи засобами змісту сучасного підручника / Г. О. Васківська, С. В. Косянчук // Проблеми сучасного підручника : зб. наук. праць / [ред. кол., голов. ред. В. М. Мадзігон; наук. ред. О. М. Топузов]. – К. : Пед. думка, 2011. – Вип. 11. – С. 107-120.
3. Выготский Л. С. Педагогическая психология / Л. С. Выготский / [под ред. В. В. Давидова]. – М. : Педагогика, 1991. – 480 с.
4. Лавриченко Н. М. Педагогіка соціалізації: європейські абрисы / Н. М. Лавриченко. – К. : ВіРА ІНСАЙТ, 2000. – 444 с.
5. Никитин В. А. Идея образования или содержание образовательной политики / В. А. Никитин. – К. : Оптима, 2004. – 205 с.
6. Хом'як А. Особистісно-діяльнісний підхід як важлива умова формування комунікативної компетентності учнів у процесі вивчення англійської мови / А. Хом'як // Молодь і ринок. – 2008. – №2 (37). – С. 129-134.

#### **References**

1. Biljajev O. M. Lingvodydaktyka ridnoi' movy: Navchal'no-metodychnyj posibnyk / O. M. Biljajev. – K. : G'eneza, 2005. – 180 s.
2. Vas'kivs'ka G. O. Formuvannja cinnisno-smyslovyh orijentacij uchniv starshoi' shkoly zasobamy zmistu suchasnogo pidruchnyka / G. O. Vas'kivs'ka, S. V. Kosjanchuk // Problemy suchasnogo pidruchnyka : zb. nauk. prac' / [red. kol., glav. red. V. M. Madzigon; nauk. red. O. M. Topuzov]. – K. : Ped. dumka, 2011. – Vyp. 11. – S. 107-120.
3. Vygotskij L. S. Pedagogicheskaja psihologija / L. S. Vygotskij / [pod red. V. V. Davidova]. – M. : Pedagogika, 1991. – 480 s.
4. Lavrychenko N. M. Pedagogika socializacii': jevropejs'ki abrysy / N. M. Lavrychenko. – K. : ViRA INSAJT, 2000. – 444 s.

5. Nikitin V. A. Ideja obrazovanija ili sodержanie obrazovatel'noj politiki / V. A. Nikitin. – K. : Optima, 2004. – 205 s.

6. Hom'jak A. Osobystisno-dijal'nisnyj pidhid jak vazhlyva umova formuvannja komunikatyvnoi' kompetentnosti uchniv u procesi vyvchennja anglijs'koi' movy / A. Homjak // Molod' i rynok. – 2008. – №2 (37). – S. 129-134.

**Васьковская Г. А. Формирование коммуникативной компетентности личности как основная проблема современной лингводидактики.** В статье рассмотрена актуальность проблемы формирования коммуникативной компетентности учащихся в условиях личностно ориентированного обучения. Указана основная задача лингводидактики. Определено смысловую нагрузку понятий «компетентность» и «коммуникативная компетентность»; осуществлен теоретический анализ этих категорий. Раскрыты некоторые психолого-педагогические условия формирования коммуникативной компетентности учащихся в процессе обучения предметов языково-литературного циклов. Автор дает рекомендации и указывает на метапредметные результаты формирования коммуникативной компетентности учащихся. Определены потенциальные возможности учебного материала для развития речевой личности средствами диалога, умения работать в группе с выполнением различных социальных ролей, представлять и отстаивать свои взгляды и убеждения, вести дискуссию, что будет способствовать активному вхождению ученика в социально-профессиональную среду.

**Ключевые слова:** компетентность, коммуникативная компетенция, лингводидактика, общение, ученик, личность.

**Vaskivska G. O. Formation of communicative competence of personality as a main problem of modern linguistics.** The article reviews the urgent problem of the formation of students' communicative competence in terms of personality oriented learning. The main objective of linguodidactics is outlined. The author defines the meaning of the concepts «competence» and «communicative competence»; performs the theoretical analysis of these categories. Some psychological and pedagogical conditions of the formation of students' communicative competence while learning language and literature cycles are revealed. The author provides recommendations and indicates metasubject results of students' communicative competence. There outlines the potential of educational material for the development of verbal identity by means of dialogue, the ability to work in groups on various social roles, to present and defend the views and beliefs, to debate, to facilitate the entry of a student in social and professional environment.

**Key words:** competence, communicative competence, linguodidactics, communication, student, personality.